

ҲОКИМИЯТНИ СУИТЕМОЛ ҚИЛИШ, ҲОКИМИЯТ ВАКОЛАТИДАН ТАШҚАРИГА ЧИҚИШ ЁКИ ҲОКИМИЯТ ҲАРАКАТСИЗЛИГИ ЖИНОЯНИНГ УМУМИЙ КРИМИНАЛИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Абдуганиев Улуғбек Саидакбар ўғли
Ўзбекистон Республикаси Мудофаа Вазирлиги ҳарбий ҳизматчиси
бўлим катта офицери

Аннотация. Ушбу мақоланинг мақсади амалдаги қонунчилик, суд ва тергов амалиётини ҳар томонлама таҳлил қилиш асосида жисмоний зўравонлик билан боғлиқ ҳарбий хизматга қарши жиноятларнинг криминалистик хусусиятларини аниқлашдан иборат. Мақолада ушбу турдаги жиноятларнинг криминалистик хусусиятларига таъсир қилувчи энг муҳим омилларни аниқлаш масалалари муҳокама қилинади.

Калит сўзлар: жисмоний зўравонлик, ҳарбий хизмат, жиноий шахс, жиноят таркиби, криминалистик хусусиятлар.

Криминалистическая характеристика преступлений против военной службы, сопряженных с применением физического насилия

Аннотация. Цель данной статьи заключается в том, чтобы на основе всестороннего анализа действующего законодательства, судебно-следственной практики определить особенности криминалистической характеристики преступлений против военной службы сопряжённых с применением физического насилия. В статье рассматриваются вопросы определения наиболее важных факторов влияющих среди криминалистических характеристик данного вида преступлений.

Ключевые слова: физическое насилие, военная служба, преступное лицо, состав преступления, криминалистическая характеристика.

Criminalistic characteristics of crimes against military service involving the use of physical violence

Abstract. The purpose of this article is to determine the features of the criminalistic characteristics of crimes against military service involving the use of physical violence on the basis of a comprehensive analysis of current legislation, judicial and investigative practice. The article discusses the issues of determining the most important factors influencing the criminalistic characteristics of this type of crime.

Keywords: physical violence, military service, criminal person, corpus delicti, criminalistic characteristics.

Жиноятларни муваффақиятли очиш, тергов қилиш ва олдини олишга бевосита таъсир кўрсатадиган шартларни муҳокама қилар эканмиз, ишонч билан таъкидлаш мумкинки, энг муҳим нуктаи назарлардан бири жиноятларнинг криминалистик тавсифига берилган.

XX асрнинг биринчи ярмида жиноятларнинг криминалистик хусусиятлари масалаларини ўрганишга биринчи уринишлар С. А. Голунский,

В. У. Громов, Б. М. Шавер, И. Н. Якимов (1) каби криминалистлар томонидан қилинган. Ўтган асрнинг етмишинчи йилларида жиноятларнинг криминалистик хусусиятлари назариясини илмий ўрганиш унинг ривожланишининг энг нотинч босқичига етди.

Саксонинчи йилларнинг охиридан то ҳозирги кунгача жиноятларнинг криминалистик хусусиятларининг анагенези ривожланишнинг учта йўналиши бўйича ҳаракат қилмоқда:

- ажралмас индивидуал криминалистик тоифаси шаклида;
- унинг элементар таркибини илмий ва амалий ўрганиш;
- ахборот бошланиши шаклида, муайян турдаги жиноятни тергов қилишнинг турли усулларининг морфогенези.

А. Ф. Дубин жиноятнинг криминалистик хусусиятларини тадқиқ қилиш бўйича илмий фикрларни таҳлил қилди ва уларни қуйидаги жадвалда тақдим этди:

	A	B	C	D	E	F	G	H	J	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
Белкин Р.С. Быховский И.Е.	+	+	+		+	+		+		+	+			+					
Дулов А.В.	+	+	+		+	+		+		+	+			+					
Васильев А.Н.	+				+	+													
Герасимов И.Ф.	+		+	+	+	+			+					+	+				
Возгрин И.А.	+				+								+						
Колдин В.Я.	+		+		+											+		+	
Образцов В.А.			+	+	+			+								+	+		+
Пантелеев И.Ф.	+		+	+	+	+			+		+			+		+		+	
Сергеев Л.А.	+	+	+	+	+			+					+						
Яблоков Н.П.	+	+	+		+			+						+					+

А-жиноят содир этиш усули;

В-жиноят содир этиш шартлари;

С-вазият;

Д- тажовузулар объекти (предмети);

Е-жиноят субъекти (шахс хусусиятлари);

Ғ-жиноят излари;

Г-жиноий алоқалар (алоқа жиҳати);

Н-жиноятнинг таркибий элементлари ўртасидаги алоқалар;

Ж-жиноят содир этишнинг одатий ҳолатлари;

И-одатий тергов ҳолатлари;

К-жиноятни яшириш хусусиятлари;

Л-ушбу турдаги жиноятчиликка қарши кураш ҳолати;

М-бошқа турдаги жиноятлар билан боғлиқлик;

Н-жабрланувчининг шахси (виктимологик жиҳати);

О-ҳаракатнинг тарқалганлик ҳолати;

P-мотив, мақсад, муносабат;
Q-асбоблар ва воситалар;
R-жиноят натижаси (оқибатлари);
S-жиноят механизми.(2)

А. Ф. Лубин таҳлил натижаларига кўра жиноятларнинг криминалистик хусусиятларининг элементлари шартли равишда иккита кичик гуруҳга бўлинган деган хулосага келган. Биринчи кичик гуруҳда жиноятларнинг криминалистик хусусиятларининг энг муҳим элементлари, криминалистларнинг аксарияти жиноят содир этиш усули, жиноят предмети ва шунга мос равишда вазиятни ўз ичига олади. Иккинчи кичик гуруҳда криминалист олимларининг турли илмий фикрларига асосланиб, жабрланувчининг шахсини, жиноят изларини, жиноятнинг барча элементлари ўртасидаги муносабатни, тажовуз объекти (предмети)ни кўрсатди.

Ўз нуқтаи назарини билдирган Р. С. Белкин маълум бир турдаги жиноятнинг криминалистик хусусиятлари манба маълумотларининг тавсифини, жиноятни содир этиш ва яшириш усули ва ундан фойдаланишнинг типик вазиятлари, эҳтимолий жиноятчининг шахси ҳақидаги маълумотлар тизимини ўз ичига олиши керак деган фикрда эди ва жиноятнинг эҳтимолий сабаблари, шунингдек, жиноят содир этишнинг айрим ҳолатлари ҳақида ёзган. Шу билан бирга, у ўз асарларида криминалистик хусусиятларнинг барча элементлари бир-бири билан чамбарчас боғлиқлигига эътибор қаратади.(3)

Кейинчалик, Р. С. Белкин жиноятларни тергов қилишда криминалистик версияларини илгари суриш учун асослар ҳақида гапирганда, унинг элементлари ўртасидаги корреляциялар аниқланган тақдирда, уларни куриш ва тарғиб қилиш учун жиноятнинг криминалистик хусусиятларининг ажралмас амалий аҳамиятини таъкидлаган.(4)

Бизнинг фикримизча, Л. Г. Видонов ва Н. А. Селиванованинг тадқиқотлари, яъни улар томонидан ишлаб чиқилган "намунавий жадваллар" статистик эҳтимолий таҳлилнинг мумкин бўлган имкониятларини аниқ кўрсатди, аммо жиноятларнинг криминалистик хусусиятларининг умумий назариясида улар қотилликни тергов қилишнинг хусусий методологиясида бевосита ишлатилган, бунинг натижасида туб ўзгаришлар бўлмаган. Бундан ташқари, Ўзбекистон жамиятининг замонавий воқеликларини, таълим даражаси, алоқа воситалари, турмуш даражаси, гиёҳвандлик воситаларидан фойдаланишнинг кўпайиши ва бошқаларни ҳисобга олган ҳолда, бизга Л. Г. Видонов томонидан аниқланган маълумотлар бугунги кунда ишламайди.

В. Я. Колдин жиноятларнинг криминалистик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, ундаги жиноятлар тоифаларининг типик умумий, гуруҳий ва ўзига хос хусусиятларини аниқлайди. У уларни "криминалистик вазият" нинг илмий тушунчаси ва индивидуал жиноятнинг шахсий ҳолати ўртасида қўяди.

Шу билан бирга, юқорида айтиб ўтилган "хусусиятлар" типик ахборот моделлари талабларига жавоб бериши керак:

- хукм қонуний кучга кирган тегишли жиноят ишларининг статистик ёки бошқа вакиллик умумийлигининг махсус дастурига мувофиқ умумлаштириш ва қайта ишлашга асосланади;

- уларнинг индивидуал хусусиятларини эмас, балки барча таркибий элементларнинг тўлиқ типик тавсифини ўз ичига олади;

- уларнинг таркибий элементлари орасидаги мунтазам алоқаларнинг табиати тўғрисида тўғри тасаввур бериш;

- тегишли жиноий фаолиятнинг яхлит тизим кўринишини ўз ичига олиш". (5)

Биз таҳлил қилган криминалистика соҳасидаги олимларнинг турли фикрларига асосланиб, бугунги кунда замонавий воқеликка жавоб берадиган бундай тадқиқотни ўтказиш зарурати борлигига ишонамиз. Ушбу тадқиқотни ўтказиш, шунингдек, жиноятнинг криминалистик хусусиятларини кейинги илмий ўрганиш жиноятларнинг муайян турларини хусусий тергов қилиш техникасини такомиллаштириш ва криминалистик хусусиятларнинг ягона умумэтироф этилган илмий концепциясини ишлаб чиқиш учун зарурдир.

Шуни таъкидлаш керакки, ҳарбий хизматга қарши жиноятларнинг криминалистик хусусиятларининг элементар таркиби учун зарур маълумотларини ўз ичига олади, уларнинг ёрдамида жисмоний зўравонлик билан боғлиқ бўлган ва жабрланувчига ўлим билан боғлиқ бўлмаган барча жиноятларнинг умумий гуруҳидан Жиноят кодекси махсус қисмида кўрсатилган, нафақат ҳарбий хизматчилар, балки оддий фуқаролар томонидан ҳам ҳарбий хизматчилар томонидан белгиланган ҳарбий хизмат тартибига қарши содир этилган жиноятларни тўғридан-тўғри ажратиш кўрсатиш мумкин, фақат жисмоний зўравонликдан фойдаланиш билан боғлиқ бўлиб, бу ўз навбатида ушбу тоифадаги жиноятларни тергов қилиш жараёнини оптималлаштиради.

Профессор Л. В. Бертовскийнинг фикрига кўра, "дастлаб жиноятларнинг криминалистик хусусиятларининг мақсадини тушуниш керак. Энг умумий шаклда у жиноятни аниқлаш, очиш ва тергов қилиш жараёнида терговчи (суриштирувчи) суд-тергов амалиётининг таҳлил қилинган маълумотларига асосланиб, воқеанинг энг эҳтимолий версияларини илгари суриши учун мўлжалланган ва бошқа нарсаларни эҳтимол камроқ версиялар текшириш учун вақт ҳамда пулни тежаш. Ушбу позициялардан жиноятнинг криминалистик хусусиятларининг элемент-компонент таркиби кўриб чиқилиши керак. Шундай қилиб, агар у ёки бу элемент таклиф қилинган версиянинг объективлигига сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин бўлса, у жиноятнинг криминалистик хусусиятларига киритилиши керак."(6)

Ҳокимиятни суистемол қилиш, ҳокимият ваколатидан ташқарига чиқиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги жинояти криминалистик хусусиятларининг илмий ва амалий аҳамиятини, шунингдек, тергов ва суд амалиётини таҳлил

қилиш билан бир қаторда ундан илмий ва амалий фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида, криминалистик хусусиятлар белгиларининг элементар таркибига оид юқоридаги нуқтаи назарларни асос қилиб олган ҳолда., биз жиноят ҳолатларида криминалистик хусусиятлар элементлари масаласида ўз позициямизни кўрамиз. Бундай элементларга қуйидагилар киради:

- ҳарбий хизматчилар томонидан жиноятни тайёрлаш, содир этиш ва яшириш усулидан иборат ҳарбий вазифаларни бажаришда жиноий бузилиш усули;

- ҳарбий вазифаларни бажариш учун белгиланган қоидаларнинг одатий бузилиши;

- жиноий ҳатти-ҳаракатларнинг мақсади ва моҳияти;

- жиноят содир этилган вақт ва жой;

- ишончли маълумот ташувчилар ва жисмоний зўравонлик билан боғлиқ ҳарбий хизматга қарши жиноят содир этиш механизми ва ҳолатининг бошқа ҳолатлари;

- жиноят содир этган ҳарбий хизматчининг шахси, унинг турмуш тарзи ва ҳарбий хизматдан олдинги алоқалари, ҳарбий жамоадаги ижтимоий маъқеи, ҳарбий хизматдан олдин ҳам, ҳарбий хизмат пайтида ҳам олган маҳорати ва қобилиятлари тўғрисида криминалистик аҳамиятга эга маълумотлар;

- жиноят жабрланувчиси бўлган ҳарбий хизматчининг шахси, унинг турмуш тарзи ва ҳарбий хизматдан олдинги алоқалари, ҳарбий жамоадаги ижтимоий маъқеи, ҳарбий хизматдан олдин ҳам, ҳарбий хизмат пайтида ҳам олган маҳорати ва қобилиятлари тўғрисида криминалистик аҳамиятга эга маълумотлар.

Жиноят содир этишнинг ҳар қандай усулининг ўзига хос хусусиятлари фақат жиноят содир этишнинг ўзига хос усулига хос бўлган индивидуал изларнинг шаклланиши бўлиб, уни қўллашнинг бевосита моҳиятини тасдиқлайди.

Жиноят таркиби объектив томонининг энг муҳим элементи бўлиб, жиноят содир этиш усули истисносиз барча жиноятларга, шу жумладан жисмоний зўравонлик билан боғлиқ ҳарбий хизматга қарши жиноятларга хосдир.

Жиноят усули ҳақидаги криминалистик таълимот ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб Р. С. Белкин, С. Ю. Журавлев, Г. Г. Зуиков, В. Н. Карагодин, В. П. Лавров, И. М. Лузгин каби криминалистлар томонидан ишлаб чиқилган.(7)

Жиноят усули жиноятни содир этиш механизмига ва ўз навбатида исботланадиган ҳолатлар қаторига киради. Криминалистика умумий назариясининг бир қисми бўлган криминалистик доктринанинг қоидалари ушбу фаннинг бошқа учта бўлимини ривожлантириш учун муҳимдир, лекин энг муҳими - жиноятларнинг айрим турларини тергов қилиш усуллари учун.

Ҳарбий хизматчиларни ҳокимиятни суистемол қилиш, ҳокимият ваколатидан ташқарига чиқиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги жиноятини содир этишдаги тайёргарлик

У қуйидагилардан иборат:

- жиноий режани амалга ошириш учун қулай жой топиш (қоида тариқасида, бу канцелярия хонаси, взвод командирлари хонаси, омборхона ёки ювиниш хонаси, казармадан ташқарида, қоида тариқасида, автопарк, ҳарбий қисмнинг хизмат итлари питомниги ва ҳарбий хизматчиларнинг шу жумладан офицерлар ва прапоршикларнинг энг кичик концентрацияси бўлган бошқа жойлар);

- жиноят воситаларини тайёрлаш (оддийгина жисмоний куч билан, қўлбола ички буюмлар ва мебеллардан ва махсус воситаларидан фойдаланиш-қоида тариқасида, резина таёқлардан фойдаланиш ва камдан - кам ҳолларда ҳарбий қуроллардан фойдаланиш билан тугйдиш) - масалан, автоматнинг приклади ёки шомпол);

- иштирокчиларни танлаш (кўпинча улар муддатли ҳарбий ҳизматга қақирилган аскарлар, ҳамкасблар орасида ижтимоий мавқеи паст ёки барча тоифадаги раҳбарларга нисбатан оддийгина бўйсунувчилар);

- жабрланувчини танланган жойга жалб қилиш усули (ёки потенциал жабрланувчи жойлашган жойга келиш);

- жиноят содир этилган вақтни аниқлаш (кўп ҳолларда у кечқурун ёки кечаси, камдан кам ҳолларда кундузи).

Импульсив зўравонлик жиноятларини содир (тўсатдан пайдо бўлган ниёт туфайли ёки усиз соғлиққа турли хил жиддий зарар етказиш, бўйсунуш муносабатлари бўлмаган тақдирда ҳарбий хизматчилар ўртасидаги муносабатларнинг қонуний қоидаларини бузиш, расмий ҳокимиятни суистемол қилиш ва бошқалар), тайёргарлик ҳаракатлари умуман бўлмаслиги ёки жуда қисқа вақт ичида бажарилиши мумкин.

Жиноятни яшириш

Жиноятни яшириш жиноят ҳақидаги объектив ҳақиқатни аниқлашга йўл қўймаслик ва жиноятчини жавобгарликдан қочиш, жиноят изларини яшириш, йўқ қилиш ёки қалбакилаштириш орқали қасддан қилинган ҳаракатлар шунингдек жиноят процессига айбловчи маълумотларнинг кириб келишига йўл қўймаслик ва улардан тергов пайтида фойдаланишга тўсқинлик қилиш деб таърифланиши мумкин. Жиноятни яширишга қаратилган ҳаракатлар турли йўллар билан тавсифланади. Мазмунига кўра жиноятни яшириш усуллари қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин: (8)

- бор маълумотни барчадан яшириш ва ҳеч кимга ошкора қилмаслик;

- жиноят изларини йўқ қилиш орқали жиноятни яшириш (бўлинмадаги қонуний ички тартибни тиклаш, вайрон қилинган объектларни тиклаш, жиноят содир этилган хоналарни нам тозалаш);

- ахборотни ёлфон маълумот билан алмаштириш орқали жиноятни яшириш (расмий ҳужжатлардаги маълумотларни ўзгартириш, ёлфон гувоҳлик бериш).

Камдан кам ҳолларда ҳарбий хизматчилар бошқа шахсларнинг содир этилган жиноятга алоқадорлиги изларини сохталаштирадилар: улар жиноят содир этилган жойга кўрсатилган шахсларнинг шахсий буюмларини ташлаб кўйишади. (9)

Баъзи ҳолларда жиноят изларини яшириш жиноятни содир этишда иштирок этмаган (масалан, штаб наряд-дневальный) шахсларга, ювиш, олиб ташлаш ва ҳоказолар вазифаси тушади. Бундай ҳолда, улар кўпинча жиноят субъекти сезмаган баъзи изларни эътиборсиз қолдирадилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: Учебник / Голунский С.А., Шавер Б.М. / Под ред. Вышинского А.Я. - М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. - 372 с; Криминалистика. Техника и тактика расследования преступлений / Бобров Н.А., Винберг А.И., Голунский С.А., Громов В.И., и др. / Под ред. Вышинского А.Я. - М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. - 538 с; Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое издание, перепечатанное с издания 1925 г. / Якимов И.Н. - М.: ЛексЭст, 2003. - 496 с.
2. Лубин А.Ф. Механизм преступной деятельности: методология криминалистического исследования. - Н. Новгород, 1997. - С. 42.
3. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы: От теории - к практике. - М.: Юрид. лит., 1988. - С. 173.
4. Белкин Р.С. История отечественной криминалистики. - М., 1999. - С. 274.
5. Колдин В.Я. Криминалистика / В.Я. Колдин. М.: изд. Юрист. 2009. - С. 87
6. Бертовский Л.В. Проблемы теории и практики выявления и расследования преступного нарушения правил экономической деятельности: дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 2005. - С. 76.
7. Расследование экономических преступлений / Журавлев С.Ю. - М.: Юрлитинформ, 2005. - 496 с.; Зашляпин Л.А., Драпкин Л.Я., Карагодин В.Н. Криминалистика. Искусство расследования преступлений - М., 2007. - 672 с.; Поиск преступников по признакам способов совершения преступлений. Учебное пособие / Зуйков Г.Г. - М.: НИиРИО ВШ МВД СССР, 1970. - 191 с.
8. Образцов В.А. Проблемы совершенствования научных основ методики расследования преступлений: дис. д-ра юрид. наук. - М., 1985. - 164 с.
9. Колдин В.Я. Криминалистика / В.Я. Колдин. М.: изд. Юрист. 2009. - С. 87